
ПОСТТОТАЛИТАРНИЯТ ПРЕХОД В БЪЛГАРИЯ И РУСИЯ: АСПЕКТИ НА ПОЛИТИКАТА И СИГУРНОСТТА (1990 – 2010 Г.)

*Любен Г. МАНОЛОВ**

THE POST-TOTALITARIAN TRANSITION IN BULGARIA AND RUSSIA: ASPECTS OF POLITICS AND SECURITY (1990 – 2010)

*Lyuben G. MANOLOV**

Abstract: *The article analyses some aspects of the politics and security during the transition from totalitarianism to democracy in Bulgaria and Russia. The most significant common features and the specific peculiarities in the political sphere and security during the transitions in both countries have been examined. The respective conclusions, based on the analysis of these issues and relevant for the future development of the states nowadays, have been made.*

Key words: *transition, political transition, politics, security*

След разпадането на тоталитарните режими в държавите от Централна и Източна Европа и бившия СССР (от края на 80-те и началото на 90-те години на XX век) започва процес на трансформация на обществата от тоталитаризъм към демокрация. Този процес засяга бившите социалистически държави и има радикален характер, тъй като обхваща всички социални сфери – политическата, икономическата, културната, националната сигурност, външната политика и т.н. Неговото развитие (на процеса) в отделните страни има редица собствени измерения и забавен или ускорен политически ход, поради което се налага по-детайлно разглеждане на тази тран-

* Авторът е доктор по национална сигурност във Висшето училище по сигурност и икономика – Пловдив.

* The author is a Philosophy Doctor of National Security at the Higher School of Security and Economics – Plovdiv.

сформация. Всичко това ни дава достатъчно основание да се насочим към изследване на някои аспекти на политиката и сигурността на посттоталитарния преход в България и Русия, при който има както множество сходни явления и процеси, така и немалко различия в практическата му реализация. Или, казано по-конкретно, да извършим синтезиран сравнителен анализ на общото и специфичното на двете политически системи (старата и новата) на посочените държави в контекста на извършващата се глобална трансформация за двадесет години (1990 – 2010). И нещо последно, което само ще припомним: в науката в етапите на демократичния преход е прието да се разграничават три основни фази – либерализация, демократизация и консолидация[5: 224 – 227], които ние приемаме, без да ги анализираме подробно, доколкото това не е предмет на разглежданата тема.

Като се опираме на посочените три критерия за развитието на посттоталитарния преход, дойде ред да направим нашия сравнителен анализ на общото и специфичното в България и Русия при трансформацията от тоталитарна към демократична политическа система.

ОБЩИ ХАРАКТЕРНИ ЧЕРТИ

Въз основа на изложената кратка встъпителна аргументация за еволюцията на посттоталитарните преходи в методологически аспект (фази, етапи, разграничения) могат да се изведат няколко ключови фундаментални характеристики от най-общ порядък за двете разглеждани държави:

1) Както в България, така и в Русия демократичната трансформация започва да се развива от **една и съща изходна база** – преобразуване на тоталитарната политическа система в съвременна политическа система от западен тип. Тази промяна е започнала почти едновременно в началото на 90-те години на XX век независимо от факта, че тоталитарните режими в двете държави са възникнали през различни исторически периоди (в България през 1944 г., в Русия през 1917 г.).

2) Още в самото начало на посттоталитарния преход управляващите формации в България и Русия си поставят една **обща политическа цел**: глобален преход от тоталитаризъм към демокрация, нови държавни институции, формиране на демократична политическа култура и т.н.

3) Главната задача на политическите елити и в едната, и в другата държава е **да се ликвидира еднопартийният монопол на**

БКП и КПСС върху властта, като по този начин се създадат предпоставки за изграждане на многопартийна политическа система.

4) При реализацията на демократичния преход и в двете държави почти по едно и също време (съответно през 1991 и 1993 г.) се **приемат нови демократични конституции**, които отговарят на огромните обществени потребности и на реалните очаквания на хората за дълбоки реформи в преобразуващата се политическа система на обществото. Тези конституции обаче са **разчетени да действат през преходните периоди** и са предназначени за държави с т.нар. „дефицит на демокрация“, поради което имат немалко общи характеристики, без това да отменя правните традиции и националните особености на държавите.

5) Независимо от различните форми на държавно управление в България и Русия благодарение на утвърдените конституции се **изграждат нови демократични институции** – парламент, президент, правителство и др., които след своето създаване започват да функционират според регламентираните правила.

6) Не можем да не отбележим, че през посттоталитарния преход, и особено в началото на новото столетие (2001 г.), и в двете държави се обнародват **нови закони за политическите партии**, с които практически се институционализира тяхната дейност според принципите на съвременната политическа демокрация.

7) И в България, и в Русия през демократическия транзит ярко се отличава една **обща закономерност**, която е свързана със структурирането на силно **фрагментирана партийна система** през последното десетилетие на XX век (в България над 150 партии; в Русия около 200 партии).

8) Поради закъснялото приемане на законите за политическите партии (едва през 2001 г.) както в България, така и в Русия през 90-те години на изминалия век се оформя особен тип партии, които днес наричаме **„клиентелистки“** и чиито действия се опират на връзката между властта и бизнеса и, разбира се, на съвместната изгода от това партньорство. И още нещо: това е резултат от формираната преходна партийна система, която се опира на противопоставянето между отделните партии и взаимния им стремеж да блокират и принизят дейността на опонентите си. А техните отличителни черти през целия преходен период според **А. Арутюнян** са две основни: неточност в социалната ориентация на партиите в обществото; и асистемност в политическите действия на различните партии [4: 266 – 270 и сл.].

9) Може да се отбележи, че е налице съвпадение при използването на **пропорционалната изборителна система**, която в България се е прилагала на всички парламентарни вотове досега (с изключение тези през 2001 и 2009 г.), а в Русия – на всички парламентарни избори след 2001 г. И респективно в Русия до 2001 г. има смесена изборителна система, докато в България тя е действала само през 1990 г. (при избора на Велико народно събрание) и частично през 2009 г. (на изборите за Обикновено народно събрание).

10) Логично би било да се изтъкне и една последна обща характеристика през посттоталитарния преход на разглежданите държави: в България и Русия се зараждат и развиват **класически олигархични политически елити**, които не само че не се различават от своите събратя на Запад, но и безцеремонно разграбват националното богатство (чрез приватизационни сделки, манипулирани финансови схеми и пр.) заедно с новопоявилите се икономически олигарси.

11) Създават се нови системи за сигурност в държавите, които се опират на демократични принципи, а не на идеологически доктрини, догми и постулати.

Естествено, това са само част от общите характеристики на извършените демократични транзити в България и Русия след рухването на тоталитаризма. Те обаче са напълно достатъчни, за да оформим един ключов извод, който има три базисни измерения: първо, очевиден е фактът, че и в двете държави в много кратки срокове протича процесът на либерализация на политическия живот (в България – от края на 1989 до юни 1990 г.; в Русия – от 1991 до 1993 г.), който приключва с приемането на демократичните конституции; второ, процесът на демократизация в разглежданите държави е много по-дълъг и продължителен и според нас се простира чак до началото на новото столетие (2001 г.), когато вече имаме изградени демократични институции, както и регламентация на дейността на политическите партии със закони; и трето, що се отнася до т.нар. „консолидирана демокрация“, то може ясно да се каже, че от своето начало (2001 г.) и в двете държави тя се развива със забавени темпове, поради което и се намира в своя първоначален генезис, защото политическите институции (парламентът, правителството) са нестабилни, редуват се перманентни кризи, често се провеждат предсрочни парламентарни избори (особено в България) и т.н., и т.н. Сиреч все още не са изградени ефективни демократични режими, които независимо от различните трудности да са в състояние да решават сложните обществени проблеми.

СПЕЦИФИЧНИ ОСОБЕНОСТИ И РАЗЛИЧИЯ

От само себе си се разбира, че посттоталитарните политически преходи в България и Русия се съпътстват с множество обективни, субективни и други причини, които логично водят до едни или други специфики и различия. Освен това върху хода на тези преходи сериозно влияние оказват и цяла поредица вътрешни (икономически, социални, културни, идеологически) и външни (глобализация, международни отношения, чужда намеса) фактори, които неизбежно въздействат (в различна степен) на извършваните промени. В този контекст особено значение придобиват конкретните специфични особености и основни различия, които са:

Първо. Едно от най-характерните специфични различия при трансформацията от тоталитаризъм към демокрация е, че в България се наложи като форма на държавно управление **парламентарната република**, докато в Русия се установи **полупрезидентска (президентско-парламентарна) република**, които форми са регламентирани в конституциите. Това произтича от националните особености и политическите традиции на двете държави.

Второ. Другото обособено различие се съдържа във формата на държавно устройство, според което България е **унитарна държава**, докато Русия е **федерация** по конституция [1: 128]. И тук имаме национална специфика, тъй като Руската държава е твърде голяма по територия, поради което федералното устройство е по-подходящо за нея за разлика от България.

Трето. Изключително важно е да се отбележи, че съществува разлика в „проходването“ на политическата демокрация в двете държави, а именно: **в България** само в началото **промените са направени „от горе“** (свалянето на Т. Живков от власт на 10.11.1989 г.), след което тяхната еволюция изцяло продължи под голям **„натиск“ „от долу“**, или от огромното мнозинство хора (чрез демонстрации, митинги, стачки); обратно, в Русия този процес на политическо **реформиране** в повечето случаи се е извършвал **само „от горе“**, защото всички промени са били замислени от властта, за да се реализира т.нар. **„демокрация по руски“** (Д. Григорова).

Четвърто. Следващата важна специфика се отнася до различията в генезиса и началото на демократичните промени: в **България** това става с организирането на национална **Кръгла маса (1990 г.)** между управляващите и опозицията тогава, а пък в **Русия** за демократичното трансформиране на старата система се използват **укази на президента**. Така е, защото в България много бързо се

възстановиха старите буржоазни партии (след 10.11.1989 г.), които са били разтурени през 1947 г.; докато в **Руската федерация** такъв процес не се е развивал по обективни причини (почти 75-годишното монополно управление на КПСС).

Пето. Видимо е и различието при приемането на новите демократични **конституции**, като в **България** това става **през 1991 г.** след нейното утвърждаване от специално свиканото Велико народно събрание; а пък в **Русия** основният закон се приема **през 1993 г.**, но след проведен референдум в страната.

Шесто. Съществуват политически отлики и относно водещите **държавни институции**: например в **България** това е Народното събрание на републиката (парламентът), докато в **Русия** това е **президентът** на Руската федерация. Тези особености (различия) изцяло произтичат от регламентиранията правомощия на съответните институции в двете конституции.

Седмо. Налице е друга специфика, която също идва от конституционните клаузи: докато в **България** съставеното **правителство е подконтролно на парламента**, то в **Русия** тази институция е подпечна **на президента и на парламента**. В това се изразява и различието между тези институции в държавите, тъй като в Руската федерация правителството е на своеобразно двойно подчинение.

Осмо. Сериозни различия се забелязват и в регламентиранията правомощия на президентските институции, защото: в **България** тези функции рязко са **ограничени**, понеже републиката е парламентарна; но в **Русия** е точно обратното – **президентът** на държавата притежава разширени (многобройни) функции, като това е залегнало в основния закон на страната.

Девето. Няма как да не изтъкнем и една следваща особеност на посттоталитарния преход в политическата сфера, която визира партийното строителство в разглежданите държави. Става дума за това, че има съществена разлика в регламентиранията партийната дейност, тъй като първият **Закон за политическите партии в България** е приет още през **1990 г.**, докато в **Русия** това се извършва едва десет години по-късно, или през **2001 г.** Тази голяма разлика може да се обясни с различните етапи на демократизация, през която минават двете държави.

Десето. Важна специфика можем да открием и при **формирането на партийните системи** в разглежданите държави като част от политическите системи. Тук говорим за конкретните етапи на това формиране, като: в **Република България** те са общо **три** – **1990** – **2001**, **2001** – **2009 г.**, от **2009 г.** до сега; а пък в **Руската федерация**

са два – 1991 – 2001 г. и от 2001 г. до момента. Това е закономерен процес на етапно развитие, доколкото българските партии бързо възстановиха старото партийно статукво (отпреди социализма).

Единадесето. Отличителни особености съществуват и при използването на различни **избирателни системи** по време на парламентарни избори. Така например в **България смесената система** се прилага само **два пъти – през 1990 и 2009 г.**, докато в **Русия** тя е действала много повече – **от 1991 до 2001 г.**; и обратно – в **България** избори за парламент по пропорционалната система са се провеждали **от началото на прехода и до сега**, а в **Русия** това е ставало **от 2001 г. до наши дни.**

Дванадесето. Следващата разлика, отнасяща се до характера на формираните **политически режими**, може да се оформи така: в **Република България** се развива **полудемократичен режим** с недобре работещи властови институции, слаби политически субекти, нереструктурирана политическа система и др., или демократичен по форма, но недемократичен по съдържание режим; докато в **Руската федерация** при силен президентски режим се забелязват някои авторитарни белези и олигархични доминации. Тоест руският вариант притежава всички черти на режимите, които имат **междинно-преходен характер**. Иначе казано, и двата политически режима – в България и Русия, продължават да носят „родилните петна“ на тоталитаризма, въпреки че вече няколко десетилетия усилено си проправят път към демократичното обществено устройство.

Тринадесето. И най-сетне последното различие засяга сигурността на държавата и нейното национално обезпечаване: в хода на прехода или по-точно от 2007 г. **България става член на НАТО**, с което гарантира своята национална сигурност като участие в този военнополитически блок; докато **Русия** сама **отстоява своите национални интереси и сигурност благодарение на мощния си военен потенциал**. Това е съществена разлика в реализацията на политиката за сигурност на двете държави, тъй като едната разчита на колективната блокова сигурност, докато другата – на собствените си възможности.

Такива са получените резултати от сравнителното представяне на някои общи черти и особености в областта на политиката и сигурността, произтичащи от посттоталитарния преход в България и Русия през разглеждания период. Естествено те пораждаат и множество други въпроси от политическо, икономическо, културно и пр. естество, които двете държави тепърва ще изучават и решават.

Това обаче е предмет на следващи и много по-задълбочени бъдещи разработки...

Литература

1. **Арутунян, А. А.** (2017). Конституционализъм: проблеми пост-советской реалности. Москва: НОРМА.
2. **Конституция** на Република България. (2017). София: Сиби.
3. **Конституция** на Руската федерация. (2017). София: Св. Климент Охридски.
4. **Политология.** (2001). Четвърто преработено и допълнено издание. Под редакцията на проф. Г. Янков. София: Стопанство.
5. **Политология.** (2011). Мельвил, А. Ю. и др. МГИМО. Москва: Проспект.